

ТЕМА № 5   МОГЪЩЕСТВО НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА И КУЛТУРЕН
РАЗЦВЕТ ПРИ ЦАР СИМЕОН ВЕЛИКИ
(КРАЯ НА IX – ПЪРВАТА ЧЕТВЪРТ НА X ВЕК)

В края на IX и началото на X век българската държава се изявява като една от най-могъщите сили в Югоизточна Европа. Българските войски нанасят тежки удари на Византийската империя и другите съседни държави и народи. Възходът на България намира израз и в областта на културата. Семената, посетени от Кирило-Методиевите ученици попадат на благодатна почва и дават изобилни плодове. За кратко време в българските земи е създадена богата материална и духовна християнска култура, която нарежда страната сред водещите сили в средновековна Европа. Най-кратката и изчерпателна характеристика на този период от нашето минало се съдържа в лаконичното определение "Златен век на българската култура".

Предпоставките за този политически и културен апогей на средновековната българска държава трябва да се търсят в значителните промени, настъпили в българското общество през IX в. Големото териториално разширение при ханове Крум, Маламир и Пресиян довежда до включването на редица славянски племена в пределите на Българската държава; въвеждането на общо законодателство и централизирането на държавата подпомага издигането на положението на славяните до това на прабългарите; след покръстването двата етноса се изравняват и в религиозно отношение, а числеността и въвеждането на славянския език в богослужението дават предимство на славяните. Всички тези фактори довеждат до създаването през X в. на единна българска народност с изявен славянски облик. Започва изграждането на християнска средновековна българска култура, която въпреки че е силно повлияна от византийската, си остава преимуществено славянска по своя характер.

Управлението на цар Симеон I винаги е вълнувало историците от всички поколения. На него е посветен класическият труд на големия български историк Спиридон Палаузов "Векът на българския цар Симеон". Подробни изследвания на политическата история от онова време се съдържат във втория том на "История на българската държава през Средните векове" от проф. Васил Златарски. Културният подем е обект на дългогодишни проучвания, систематизирани в книгата на Станчо Ваклинов "Формиране на старобългарската култура VI – XI в.". Модерно обобщение на изследванията, посветени на цар Симеон I

представлява книгата на проф. Иван Божилов "Цар Симеон Велики (893 – 927г.): Златният век на средновековна България".

Симеон е третият от общо четиримата синове на княз Борис. Някои сведения в писмата на патриарх Николай Мистик дават основание на учените да приемат, че бъдещият владетел на България е роден около 863 – 864г., поради което го наричат "син на мира". Около 878г. той е изпратен от баща си в прочутата Магнаурска школа в Константинопол. Високото образование, което получава там, както и несъмнените му интелектуални възможности стават причина съвременниците му да го наричат полугрък ("емиаргос", "семигрекус").

Не е известно докога Симеон продължава заниманията си в Магнаурската школа и дали напълно завършва обучението си. Ясно е, че след като напуска школата, той е изпратен при известния монах Арсентий, където дава монашески обет. Този акт намира обяснение в мнението на повечето историци, че княз Борис I готви третия си син за църковен глава на България. Предполага се, че Симеон се завръща в родината към 886г., след като неговият покровител патриарх Фотий за втори път губи високия си пост. По същото време в България пристигат и откупените от робство Кирило-Методиеви ученици. Със своето високо образование Симеон се оказва изключително полезен в книжовната дейност, започната от Климент, Наум и техните сподвижници.

Междувременно през 889г., след 36-годишно управление княз Борис се оттегля доброволно от престола и се замонашва, за което свидетелства немският летописец от Хв. Регино. Властта преминава в ръцете на неговия най-голям син, канартикинът Владимир-Расате. Много скоро новият владетел, който вероятно е роден дълго преди покръстването и възпитан в езическа среда, започва жестоки гонения срещу християните, при които е убит архиепископ Йосиф, а много църкви, между които и Голямата базилика в Плиска са порутени. През 892г. князът променя и външната политика на България като влиза в съюз с немския крал Арнулф срещу Великоморавия. Вероятно договорът има антивизантийска насоченост. В този момент борбата срещу византийското политическо и културно-религиозно влияние се преплита с опита на някои, подкрепяни от княза среди, да отхвърлят християнството и да се върнат към старите езически вярвания и обреди. Но действията на княза и неговото обкръжение не успяват, както е неуспешен и опитът на неговия идеен предшественик император Юлиан Отстъпник да възроди езичеството в Римската империя пет века по-рано.

През 893г. старият княз Борис-Михаил, след като се убеждава, че действията на Владимир заплашват делото на целия му живот, напуска манастира и подкрепян от верните си хора извършва държавен преврат. Владимир-Расате е свален от престола, ослепен и хвърлен в затвора. С един решителен удар княз Борис слага край на опита за промяна на курса в цялостната политика на България. Българските автори рядко споменават тази нова жестокост на първия български християнски владетел и светец. Има много горчива ирония във факта, че Борис-Михаил среща победата на бойното поле само когато е изправен срещу свои.

Непосредствено след тези събития, за да довърши започнатото дело, княз Борис свиква всенароден събор в близкия до столицата град Преслав, където се вземат някои изключително важни за бъдещото развитие на България решения. На Преславския събор от 893г. за български владетел е провъзгласен третият Борисов син – Симеон, който е освободен от монашеския си обет. На събора се взема решение и за промяна в правото на престолонаследие – властта вече може да преминава не само от баща към син, но и от брат към брат. Друга важна промяна, обявена на събора, е преместването на столицата от Плиска в Преслав, като символ на новия път, който държавата окончателно поема. Освен това гръцкият език в богослужението и църковната книжнина са заменени съответно със славянския език и новите славянски книги.

След като извършва всичко това, Борис се завръща в манастира, където остава до смъртта си, която го застига, според приписката на Тудор Доксов, на 2 май 907г. Веднага след това първият български княз е канонизиран за светец, като по този начин църквата изразява своята признателност към неговото велико дело.

Събитията от 893г. коренно променят съдбата на Симеон. Вместо да се отдаде на духовна кариера, той става владетел на България. Скоро след тези събития, младият княз е принуден да воюва с Византия. Вероятно в отговор на прогонването на гръцкото духовенство от България след Преславския народен събор, император Лъв VI Философ премества пазара на българските стоки от Константинопол в Солун и ги облага с по-високи мита. Княз Симеон трябва да защити икономическите интереси на България и след като императорът отказва да върне тържището обратно във византийската столица, българският владетел решава да започне война. Сведения за тези събития черпим от хрониката на византийския писател от Хв. Симеон Логотет.

През 894г. български войски навлизат в Източна Тракия и напълно разбиват византийската армия, която срещат по пътя си. Веднага след сражението княз Симеон се завръща в земите си, водейки много пленници. Но въпреки тази победа, българският владетел не успява да изпълни основната си цел – тържището на българските стоки остава в Солун. Междувременно Лъв VI решава да си послужи с един от основните похвати, използвани от Византия в нейните междудържавни отношения – осигуряването на външен съюзник, който да поеме значителна част от тежестта в предстоящата война. В случая погледът на византийската дипломация се насочва към угрите (известни още като маджари или унгарци), които по това време обитават земите между Буг и Днепър. В края на 894г. византийски кораби пренасят маджарски войски по р. Дунав и ги прехвърлят в Североизточна България. По същото време към българските земи потегля една пехотна византийска армия, командвана от пълководеца Никифор Фока, прославил се с победите си срещу арабите в Италия. Симеон, който очаква нападение само откъм Византия, насочва основните си сили на юг. До сблъсък между двете армии обаче не се стига, тъй като византийците уведомяват българския владетел за нашествието на маджарите и предлагат преговори за примирие. Междувременно маджарите опустошават българските земи и претоварени с плячка се завръщат в местожителищата си. Наскоро след това, въпреки взетите от българите мерки маджарите отново нахлуват южно от р. Дунав, разбиват войските на Симеон и го принуждават да търси спасение зад стените на град Дръстър. Нашествениците достигат до Преслав и след като ограбват и опленяват страната, се завръщат в земите си отвъд р. Днепър.

Претърпяното поражение принуждава българския княз да започне преговори за мир с Византия, която иска бързо да изглади отношенията си със северния си съсед и да насочи всички свои сили срещу арабите. В България пристига опитният дипломат Лъв Магистър Хирсфакт, който трябва да осъществи размяната на пленените от българите византийци срещу откупените от маджарите българи. Симеон обаче не се среща с него, а продължително време общува само с писма, целяйки да проточи преговорите. Частта от тази кореспонденция, достигнала до наши дни, остава един от най ценните извори, свидетелстващи за характера и поведението на българския владетел. Междувременно Симеонови пратеници заминават далеч на изток, където сключват договор с печенезите, насочен срещу маджарите. Тук

българският владетел използва старата изпитана византийска тактика, откривайки в лицето на печенезите съюзник, разположен в тила на неговите врагове. През пролетта на 896г. българи и печенези напълно опустошават териториите на маджарите, които след този тежък удар напускат земите си и се насочват към Централна Европа, където по-късно основават своя държава – Унгария.

След като разрушава антибългарската коалиция, княз Симеон навлиза във Византия и през лятото на 896г. разбива ромейските войски при Булгарофигон. Наскоро след това между двете държави е сключен мир, който урежда техните отношения и премахва основната причина за войната – преместването на българското тържище от Константинопол в Солун.

След тази трудна победа княз Симеон продължава политиката на своите предшественици за укрепване на българското влияние в юго-западните части на Балканския полуостров. Според Лъв Магистър Хиросфакт, оглавената от него дипломатическа мисия в България се оказва успешна и Симеон връща 30 крепости от района на Драч на Византия. От сведението обаче не става ясно по какви причини князът, който явно се опитва да ликвидира византийската власт по Адриатическото крайбрежие, връща споменатите крепости на ромеите.

Наскоро след тези събития, през лятото на 904г. голяма арабска флотилия обсажда Солун. Арабите, командвани от ренегата Лъв Триполит превземат града, ограбват го и откарват със себе си много пленници. Загубил значителна част от жителите си, Солун остава беззащитен. Този факт не остава незабелязан за българския владетел, който отчита стратегическото разположение на града и не крие намеренията си да го завладее. За да предотврати това, дипломатът Лъв Хиросфакт пристига в България за трети път. Българите се отказват да превземат Солун, но за сметка на това получават значителни териториални придобивки в района на Беломорието.

С разширението си на югозапад, постигнато през 904г., България се превръща в най-обширната държава на Балканите. Постепенно българите скъсяват и огромната културна дистанция, която ги дели от империята. Тези успехи пораждат у Симеон идеята за обединяване на южните славяни под неговия скиптър, за унищожаване на Византия и за създаване на българо-византийска империя със столица Цариград. Симеон вече не е доволен от титлата "архонт на България, давана му от ромеите. Той се смята за равен на василевса и се стреми да заеме мястото му. Според плановете на амбициозния

владетел, България трябвало да замени Византия, приемайки нейното политическо и културно наследство.

Събитията във Византия от първата половина на X в. благоприятстват амбициозните намерения на българския владетел. През май 912г., след смъртта на Лъв VI Философ, на престола се възкачва Константин VII Багренородни. Поради неговото непълнолетие властта попада в ръцете на чичо му Александър (912 – 913г.), който без ясна причина нарушава мира с България още същата година. В отговор на предизвикателството, през лятото на 913г. Симеон застава начело на войските си и се отправя към Константинопол. Междувременно Александър внезапно умира и новосформираното регентство начело с патриарх Николай Мистик разчита, че мирът може лесно да бъде възстановен, след като виновникът за конфликта вече не е между живите. Писмата на патриарха обаче не трогват особено Симеон и той обсажда Константинопол, защото не личната обида е основната причина за войната. Тя е само част от амбициозната политическа програма на българския владетел, за осъществяването на която моментът изглежда подходящ.

Симеон вероятно си дава пълна сметка, че без специална подготовка превземането на Византийската столица е немислимо, поради което започва преговори за мир с Николай Мистик. Българският владетел заедно с двамата си сина е приет тържествено във Влахернския дворец. След това се пристъпва към основното споразумение, постигнато при преговорите – провъзгласяването на българския владетел за василевс (цар). Според византийския хронист Симеон Логотет патриархът извършва молитва и полага на Симеоновата глава своя епириптарий (патриаршеска наметка) вместо корона. Според много историци с този акт патриархът провъзгласява Симеон за василевс (император) на българите. Това мнение обаче е подложено на много критики, които се основават както на мъглявото известие на Симеон Логотет, така и на факта, че дори столетия по-късно за пръв български цар се смята Симеоновият син Петър I. Именно затова трима водачи на освободителни въстания приемат името Петър. Ако действително Симеон е бил признат за василевс (цар), те биха взели неговото далеч по-авторитетно име. От друга страна Петър I е христорлюбив владетел, което също би обяснило стремежа на въстаническите водачи да приемат неговото име, а неяснотата в сведенията на византийските хронисти би могла лесно да се обясни с опит да се прикрие болезнената истина, че българският владетел налага със сила волята

си на ромеите. Така или иначе, въпросът за титулатурата на Симеон все още не може да получи еднозначен отговор в историческата наука.

Освен коронясването на Симеон е постигнато принципно съгласие за женитбата на Константин VII Багренородни с една от дъщерите на Симеон. Споразумението открива пред българския владетел възможност да стане тъст на императора, т. е. да получи високата титла "василеопатор", и тъй като Константин VII е малолетен – да оказва сериозно влияние върху управлението на империята.

През февруари 914г. обаче, императрицата-майка Зоя взема властта в свои ръце, отстранява патриарх Николай Мистик от регентството и отхвърля споразумението за женитба между нейния син и Симеоновата дъщеря. Нарушаването на договора принуждава българския владетел да поднови военните действия срещу Византия. През есента на 914г. войските на Симеон превземат Адрианопол, а през 915г. опустошават Драчката и Солунската области. Агресивната българска политика кара императрицата да започне мирни преговори с арабите, за да може да прехвърли войски от Изтока срещу Симеон. Освен това Зоя се опитва да създаде могъща антибългарска коалиция, включваща сърби, маджари, печенези и ромеи. В този момент българският владетел отново показва блестящите си дипломатически умения като разстройва коалицията и дори успява да привлече маджарите и печенезите на своя страна.

Решителното сражение между българи и византийци се провежда на 20 август 917г. при р. Ахелой край Анхиало (Поморие). Според Йоан Скилица първоначално превесът е на страната на ромеите, но след напускането на бойното поле от техния пълководец Лъв Фока, в редиците им настъпва смут. Цар Симеон използва умело създалата се ситуация и нанася тотално поражение на врага. Загиват много ромеи, а domestikът Лъв Фока се спасява с бягство в Месемврия. Историкът Лъв Дякон, който половин век по-късно посещава мястото на сражението с болка пише, че се виждат купища от кости край Анхиало, "...където тогава позорно била съсечена бягащата войска на ромеите".

След този голям успех българските войски опустошават цяла Източна Тракия и още веднъж разбиват Лъв Фока в околностите на Константинопол. Но преди да настъпи към византийската столица, цар Симеон решава да се справи със сърбите, които като византийски съюзници неведнъж проявяват враждебно отношение към България. Една

българска войска сваля от престола княз Петър Гойникович и го заменя с пробългарски настроения Павел Бранович. След тези събития, през 918г. български войски нахлуват дълбоко в Елада, обезлюдявайки тамошните византийски земи като отвеждат част от местното население със себе си, а друга прогонват в Пелопонес и по Егейските острови. Крайната цел на Симеоновата политическа програма – ликвидирането на византийското влияние върху Балканите и влизането му в Константинопол като василевс – изглежда все по-достижима. Изглежда, че през същата година Симеон въздига българската архиепископия в Патриаршия, а първият български патриарх коронясва владетеля за "василевс на българи и ромеи". Запазени са оловни печати, върху които българският владетел се титулува "Симеон, в Христа Бога василевс на ромеите". Симеон узурпира титлата на византийските владетели, поддържайки утопичния си блян по Константинопол, който го преследва до самата му смърт.

Междувременно през 919г. е извършен преврат – императрица Зоя е свалена от престола и начело на държавата застава друнгариет на флотата Роман Лакапин. Скоро той се издига до съимператор на Константин VII и се превръща в основен противник на Симеон, за когото остава само един начин да осъществи целите си – превземането на Константинопол.

През есента на 920г., с цел да постигне контрол върху Дарданелите, цар Симеон обсажда малоазийския град Лампсак. На следващата година български войски отново достигат Константинопол и опожаряват Златния рог, но поредните враждебни действия на сърбите, подклаждани от Византия, приуждават българския владетел да се отклони от основната си цел. Изпратената българска армия поставя на сръбския престол княз Захарий. През 922г. българите отново опустошават околностите на византийската столица, но Симеон вече си дава сметка, че без едновременна обсада по суша и море градът не може да бъде превзет.

През същата година цар Симеон започва преговори с владетеля на Египет Убайдаллах ал-Махди, предлагайки му съвместна обсада на Константинопол с българска сухопътна армия и арабски флот. Ал-Махди показва заинтересованост към проекта, но на връщане от Египет корабът с българските и арабските пратеници, които трябвало да доуточнят подробностите с българския владетел, попада във византийски ръце. Роман Лакапин, осъзнавайки огромната опасност надвиснала над империята, връща арабите в Египет с богати дарове за ал-Махди.

Тази случайност решава съдбата на проектирания българо-арабски съюз. Последвалите нови опити на Симеон да създаде антивизантийска коалиция също не довеждат до желания резултат.

През 923г. последвала нова неприятна изненада. Сръбският княз Захарий отхвърля васалното си положение спрямо България и разбива изпратената срещу него българска войска. Във войната загиват способните Симеонови пълководци Мармаис и Теодор. Поражението е придружено от вълнения в България, свързани с недоволството на част от населението срещу продължителните войни. Симеон се принуждава да започне преговори за мир с Византия. Примирието е сключено след лична среща между него и Роман Лакапин, състояла се на 9 септември 923г. при морския бряг близо до Константинопол. Българският владетел не желае окончателен мир, тъй като целите му все още остават неосъществени, но сключва примирие, което му гарантира временния неутралитет на империята.

Мирът с Византия позволява на цар Симеон още на следващата година да се справи окончателно със Сърбия. През 924г. страната е окупирана от български войски, като за няколко години става съставна част от България. Веднага след този успех царят започва подготовка за война с Хърватското кралство, което дава убежище на сръбския княз Захарий. Напразни остават опитите на папските пратеници, които пристигат в България през 926г., да помирят двете страни. Същите пратеници може да са коронясали Симеон за цар, както споменава в едно свое писмо до папата по-късния български владетел Калоян. Междувременно през 927г. българите нахлуват в хърватските земи, но понасят тежко поражение от войските на крал Томислав, чиято държава се намира в период на небивал възход. В резултат на това в България се надига народно брожение срещу непрекъснатите войни, които българският владетел води вече четиринадесет години. Приемайки тежко негодите, цар Симеон получава апоплектичен удар и на 27 май 927г. умира.

Въпреки че е изпълнено с многобройни кървави войни, времето на цар Симеон е наречено "Златен век на българската култура". Това определение е оправдано, защото българският владетел е не само държавник и воин, а и виден книжовник. Той насочва голяма част от своята неизчерпаема енергия към създаването на една литература, творена на новата славянска писменост, която е достоен последовател на богатата византийска летописна традиция. До нас са достигнали имената на някои от неговите сподвижници в това велико

дело – Климент Охридски, Константин Преславски, Йоан Екзарх, Наум Преславски, Черноризец Храбър, Тудор Доксов, Презвитер Григорий. Климент Охридски е автор на редица похвални слова (за св. Димитър Солунски, за св. Климент Римски, за св. Константин-Кирил Философ и др.), на множество поучения, проповеди, наставления и др. Важно място в Симеоновия кръг от писатели заема Константин Преславски, автор на проповедническия труд "Учително евангелие", на стихотворенията "Проглас към евангелието" и "Азбучна молитва", както и на хрониката "Историкии". Но може би най-талантливият автор от онова време е Йоан Екзарх. Негови известни творби са "Небеса" и "Шестоднев". В последното произведение авторът прави едно великолепно описание на столицата Велики Преслав, на Симеоновия дворец, на самия български цар и неговите боляри. Черноризец Храбър е известен само със силната си полемична творба "(Сказание) за буквите", която представлява истинска апология на славянската писменост и на правото на всеки народ да твори книжнина на родния си език. Самият цар Симеон съставя сборника "Златоструй", който е подбор и превод на някои от най-забележителните слова на св. Йоан Златоуст, както и два други сборника, които представляват своеобразни енциклопедии на тогавашната образованост и наука. Голяма част от тогавашните творби са преводни, а не оригинални, но това е обяснимо във връзка с нуждите на църквата от разнообразни по жанр четива, както и с липсата на традиции в младата българска литература.

По времето на цар Симеон голям разцвет постига и материалната култура. Подобно на хан Омуртаг, Симеон се прочува като владетел-строител. В един български апокрифен летопис от XI в. се споменава за строежа на много градове, включително и на Велики Преслав, осъществени от българския цар. Симеон превръща стария аул във великолепен град и център на голяма култура, с право наречена от проф. Иван Божилов "Преславска Цивилизация". В представите на Симеон Преслав е трябвало да бъде за българите това, което е Константинопол за ромеите. Подобно на Плиска, новата българска столица включва две отбранителни линии, очертаващи "външен" и "вътрешен" град. Във "вътрешния град" са разположени дворците, обществените постройки, както и част от църквите и жилищните сгради. Той е защитен от високи крепостни стени, построени от големи каменни квадрати. Във "външния град" са разположени множество имения, манастири, църкви, занаятчийски работилници, жилища и др. "Външният град" на